

RAINIS UN STUČKA: ATTIECĪBU FENOMENS

Valdis Rūmnieks

valdis.rumnieks@gmail.com

Atslēgas vārdi: jaunstrāvnieki, trimda, sociāldemokrātiskā partija, mūža pensija, Resnais

Rakstā konspektīvi izvērtētas Raiņa un Pētera Stučkas attiecības, sākot no abu skolas gaitām 19. gs. 80. gados līdz Raiņa nāvei 1929. g., analizējot, cik lielā mērā abu personību pretrunu un konfliktu pamatā ir politisko un estētisko uzskatu atšķirības, cik — personisko attiecību peripetijas.

Viņi ir divi gluži pretēji cilvēki. Rainis — ģeniāls dzejnieks, iekšējās brīvības un demokrātijas uzturētājs, azartisks bezrobežu domātājs. Stučka — rūdīts marksists, cilvēks, kuram pateicoties jau 1919. g. pavasarī Rīgā, Zaķusalā un Kundziņsalā, tika iekārtotas koncentrācijas nometnes nepareizajiem, Padomju Krievijas tieslietu komisārs. Vai tiešām — divas naidīgas pasaules, kuras apkaro viena otru? Mēģināsim izvērtēt Raiņa un Stučkas attiecību fenomenu.

Abi nāk no bagātu saimnieku ģimenēm un Rīgā 19. gs. 80. gadu sākumā kā vienauzdži, vienā gadā dzimuši padsmiņnieki, satiekas Rīgas pilsētas ģimnāzijā. Viņu attiecības ir draudzīgas, varētu pat teikt — idiliskas. 1881. g. 14. novembra (datējumi šeit un turpmāk — pēc jaunā stila) dienasgrāmatā Rainis runā par Stučkas “noziegumu”, jo arī viņš esot sācis tulkot Gogoli, tomēr tā pati dienasgrāmata uzrāda, ka Rainis itin ātri pārvar šīs saljēriskās kaislības. Atcerēsimies — abi vēl ir sešpadsmitgadīgi pusaudži. 1882. g. 10. un 11. septembrī Rainis cieņojas Stučkas vecāku mājās Kokneses pagasta Vecbirzniekos un, domājams, tās ir divu draugu jauki pavadītas dienas. 1884. g. septembrī abi sāk studēt tieslietas Pēterburgā, arī dzīvo kopā, un Rainis vēstulēs Stučku mīļi sauc par Pičuku, rakaru un Stučkulēnu. 1885. g. 27. martā Rainis jautri raksta par nebeidzamajiem “sieragājumiem” un “gaļasgājumiem”, kurus abu studentu mātes

nemitīgi sūta uz Pēterburgu: “Stučka māte savam dēliņam ar mārciņas 15 atsūtīja, būs pa taisnībai jāsēstas uz tirgus, jāizvelk krievakiem nauda.”¹ 1885. g. jūlija dienasgrāmatā Rainis nepārprotami ieraksta: “Stučka — ar viņu es noslēdzu mūžīgu draudzību,”² bet turpat tālāk ārkārtīgi būtisku frāzi, koda atslēgu visam turpmākam — “pats ir par vāju, ar viņu es nevaru izskaidroties, priekš tā viņš nav pietiekoši nopietns.”³ Liktenīga, reizēm bezjēdzīga nesaprašanās kā lavīna vēlākajos gados aizrauj bezdibenī abu jaunekļu attiecības. Protams, ar laiku rodas daudzi papildu apstākļi, kuri attālina Stučku un Raini, tajā skaitā fundamentālas politisko uzskatu atšķirības, taču pirmcēlonis abu attiecību samēzģlojumiem, pēc raksta autora domām, ir nespēja psiholoģiski saprasties.

Vēl 1888. g., kad beidzas abu studijas, Rainis un Stučka publicē savu humoristisko kopdarbu “Mazie dunduri”. Tas arī ir abu idilisko attiecību augstākais punkts. Dzīve Raini

un Stučku attālina — uz laiku, līdz iesākas Jaunās strāvas kustība, kuras organizatoriskais centrs ir “Dienas Lapas” redakcija. Rainis ir šī izdevuma redaktors no 1891. g. decembra līdz 1895. g. decembrim. Jau šajā posmā Raiņa un Sučkas uzskatos iezīmējas domu atšķirības — kāda loma nākotnes demokrātiskā sabiedrībā ir kultūrai, garīgiem meklējumiem, kāda — sociālekonomiskām pārmaiņām. Taču teorētiskā līmenī šis uzskatu atšķirības varam vērtēt par viena milzu okeāna atšķirīgiem pētnieciskiem uzdevumiem. Paralēli savērpjas personisko attiecību mudžeklis, kurš lielā mērā nosaka uzspēlētās abu kādreizējo studijas biedru uzskatu atšķirības. Jāatgādina, ka Rainis publiski nekad šos personisko attiecību sarežģījumus neizklāstīja, drīzāk konstruēja uzskatu nesavienojamību, lai tikai pierādītu, ka Stučkas pasaule viņam ir sveša. Šī mudžekļa pamatā ir divas skaistas mīlestības. Raiņa un Aspazijas brīnišķīgais mīlas stāsts aizsākās 1894. g., Rainim vēl esot “Dienas Lapas” redaktoram. Aspazija, kā toreiz mēdza teikt, bija “atklātības darbiniece”, un tas karstasinīgākajiem jaunstrāvnikiem mudināja uzdot jautājumus, vai Rainis, potenciālais sociālisma teorētiķis, ar savu mīlestību uz Aspaziju nesāk attālināšanos no Jaunās strāvas. Situāciju sarežģīja fakts, ka vienlaikus uzplaukst Raiņa jaunākās māsas Doras un Stučkas mīlas stāsts. Te maza atkāpe Raiņa ģimenes attiecību modelī. Raiņa vecākā māsa Līze (1854–1897) bija Raiņa labvēlīgā urdītāja — mācīties, lasīt, veidot savu garīgo pasauli, un Rainis šo ģimenesko attiecību izvērsumu savdabīgi pārnes uz savu jaunāko māsu Doru. Tieši Rainis mudina Doru lasīt nopietnas grāmatas un reāli gatavoties studijām. Viņu attiecības ir dziļas un pamatīgas, un tāpēc Rainis smagi pārdzīvo (protams, subjektīvi!) Doras iemīlēšanos Stučkā, it kā Dora būtu piekrāpusi, nodevusi māsas un brāļa attiecību smalkumu. Šī sajūta vēlāk transformējas vairākos dramaturģiskos darbos, bet it īpaši “Krauklīti”. Nevajadzētu šo attiecību sarežģītību novest līdz dzeltenās

preses pikantērijai, taču šie sarežģījumi daudz ko izskaidro Raiņa un Stučkas savstarpējās attiecībās. Rainistiem ir labi zināms notikums Berlīnē 1896. g. decembrī. Rainis kopā ar Aspaziju, vēl būdami neprecējušies, ir uzsākuši kopdzīvi un, ieradušies Berlīnē, aiziet uz teātri. Ko viņi tur ierauga? Doru un Sučku. Tā nav nejausa satikšanās Rīgā I Pilsētas teātrī, kur izglītoti rīdzinieki būtu aizgājuši noskatīties jaunāko operu. Dorai 1896. g. decembrī vajadzētu atrasties Monpeljē, Francijā, studējot medicīnu, savukārt Stučkam Rīgā — vadīt “Dienas Lapu” (tātad dienas avīzi!). Taču izšķirošs nav starptautiskais randiņš, kurā Doru un Stučku pieķer Rainis un Aspazija, bet abu pāru konkrētās attiecības izrādes starpbrīdī. Vēstulē mātei Dārtai un vecākajai mātai Līzei Rainis uz karstām pēdām raksta: “Teātrī, kur mēs netišām satikāmies, Stučka arī visādi lūkoja no mums izvairīties — mēs stāvējām tikai dažus soļus viens no otra — un Doriņa viņu ar varu pievilka klāt; arī tad viņš nesniegza rokas. [...] Tu redzi, cik ļoti Stučka baidās, ka Doriņa ar mums nāktu kādā sakarā, un cik viņam nepatīkas viss, kas man nāk par labu. Viņš ne tik vien nemeklē izlīgšanu, bet, kur varēdams, lūko padarīt asāku pretestību. Viņš dzīvo mūžīgās bailēs, ka viņa zvaigzne netiktu aptumšota. Lai viņš ar panāk pilnā mērā savu laimi — resnu maku un vēderu, citādas laimes viņš nesajēdz. [...] Man viņa nav bails.”⁴

Maza piezīme par Stučkas iesauku. Dažreiz uzskata, ka Rainis draudzīgo iesauku Pičuks nomainīja pret negatīvo Resnais, kad abu attiecības krasī pasliktinājās, taču iesauka Resnais Pēters lietota jau agrāk — 1892. g. Rīgā. Savukārt vēlāk, Slobodskas trimdā, Rainis lieto apzīmējumu Resnie, ar to domājot gan Doru, gan Stučku.

Vēl viens personisks sāpīnājums Rainim pirms Jaunās strāvas sagraves ir ziņa par Doras un Stučkas laulībām Daugavpilī 1897. g. 10. maijā. Arī Rainis un Aspazija būtu gribējuši kļūt par laulātajiem, bet to kavēja gan Aspazijas nenokārtotās juridiskās attiecības

ar viņas pirmo vīru Maksī Vilhelmu Valteru, gan — kas ir ļoti svarīgi Raiņa attiecībām ar Stučku —, Raiņa vecākās māsas Līzes nāve 1897. g. februārī. Saskaņā ar tālaika tradīcijām būtu jāpaiet zināmam ģimenes sēru periodam, pirms Līzes jaunākā māsa Dora dodas laulībā.

Rainis kopš 1895. g. decembra, vairs nebūdam "Dienas Lapas" redaktors, bija atālinājies no Jaunās strāvas aktivistu pulka. Tomēr 1897. g. 12. jūnijā Rainim iesākās cietumniecības periods, vispirms vecas preses prāvas dēļ par viltus advokāta Fridriha Rašmeiera apvainošanu, pēc tam jau Jaunās strāvas vajāšanas dēļ. Pēc ilgāka laika — 1913. gada aprīlī — Rainim gribot negribot nācās atgriezties pie Jaunās strāvas sagraves cēloņiem, bet par to mazliet vēlāk.

1897. g. decembrī sākas Raiņa pirmais trimdas periods — vispirms Pleskavā, tad Slobodskā. It īpaši jau Slobodskas prāvais attālums no Rīgas liek Rainim saasināti uzvert visas ziņas par Doras un Stučkas labākajiem materiālajiem apstākļiem: dzīvokli tuvajā Vjatkas pilsētā, iespējamo mantojumu pēc mātes nāves 1899. g. aprīlī, kura galvenā saņēmēja varētu būt Dora, utt. Divas raksturīgas vēstules Aspazijai no Slobodskas, 1899. gada 28. oktobrī: "Es nesaejos ne ar vienu no izsūtītajiem, lai gan pie Stučkas mani ar viņiem iepazīstināja, man ir pretīga jebkura nelikumība; es gribu palikt pilnīgi pie literatūras, ko es daru jau 4 gadus".⁵ Un vēstule 1900. gada 2. martā: "Un Stučka? Upuris? Protams, iniciatīvas viņam nav bijis nekur, viņš ir tikai darbības cilvēks un, beidzot, uzņēmējs. [...] Beidzot tomēr arī viņš ir nelaimīgs, par spīti saviem lielajiem panākumiem un uzmanībai, kas arī norāda uz to, ka viņš ir darba vīrs un aprēķinātājs."⁶

Tā ir Raiņa duālā daba — cenšanās nemitīgi norobežoties no Stučkas un reizē nemitīga viņa dzīves analīze. Droši vien tas skaidrojams ar Raiņa dziļi personisko vēlmi atjaunot senās garīgās saites ar māsu Doru. Taču — kā apvienot attiecības ar Doru un Stučku?

Traģisku kompleksu kamols ir saistīts ar Raiņa organizatorisko iekļaušanos sociāldemokrātiskajā partijā, bet tā nav šī referāta tēma. Stučkas sakarībā svarīgi pieminēt vienu no iespējamiem tuvinājumiem Raiņa un Stučkas starpā. Stučka, iedrošinot Raini turpināt kontaktus ar sociāldemokrātisko partiju, 1908. g. 25. martā, rakstīja: "Mums esi bijis un esi tikai Tu [...] Tavs sakars ar partiju nav pārtrūcis, jo tā [partija] taču nav viens vai otrs oficiāls cilvēks, nejaušs cilvēks. Tikpat labi, kā es tagad, esot pilnīgi ārpus organizatoriskiem sakariem, tomēr skaitu sevi pie [partijas], tāpat esmu vienmēr skaitījis un skaitu Tevi tur un neticu Tev, ka Tu tur neesi, pat, ja Tu to noliegtu."⁷ Rainis savukārt divus mēnešus vēlāk, 1908. g., ap 24. maiju Dorai un Pēterim Stučkām rakstīja: ".. vēl tikai viena pati jūta, kad tas būtu noticis, es tādu vēstuli būtu dabūjis gadus desmit, piecus vai divus atpakaļ. [...] arī toreiz mēs nekur nestāvējām viens otram ceļā, vajadzēja tik nošķirt tad katram savu daļu — Tev public[istika] un polit[ika], man — dzeja. Kad tas būtu noticis, kāds tam iepaids būtu bijis arī uz Tevi. [...] bet es laikam būtu iznācis par cilvēku, vismaz nebūtu tā samalies pats sevi."⁸

Raiņa un Stučkas attiecības Šveices trimdas laikā ir bezgala mainīgas. Varam atrast vēstules, kur Rainis Stučku uzrunā "mīļais" un 1909. g. 9. decembrī pat raksta — "skūpstu no sirds". Bet dienasgrāmatā 1907., 1908., arī 1912. un 1913. g. atspoguļoti Raiņa sapņi, kuros viņš bieži redz Stučku un allaž stipri drūmās krāsās, pat groteskās situācijās. Ieraksts 1912. g. 13. aprīlī atklāj Raiņa slēptākās un saasinātākās izjūtas: "Es visus gadus kopš lielā lūzuma, pirmās lielās ilūzijas par Resno un draugiem, par partiju 1895. g. domāju, ka man stāv priekšā liela cīņa pret šiem pretniekiem. [...] Mēģināju līgt ar Resno, ar Jansonu, bet nekad nekas neiznāca. [...] es nojaušu, ka esmu aizmirsis apskatīties pēc citiem pretniekiem, ka ar laiku izauguši citi jauni, vēl niknāki pretnieki, kuri mani nemaz nesaprot tāluma pēc."⁹ Arī

1912. g. 11. jūnijā Rainis raksta, ka “Resnā kliķē un citos savos draugos es biju svešs”¹⁰.

Īpašu psihisko triecienu Rainis saņēma 1913. g. aprīlī, kad ar Rīgas Policijas departamenta direktora Svoļanska publikāciju “Dzimtenes Vēstnesi” tiek uzjundīta jaunstrāvnīku sagrāves lieta un Jānis Jansons-Brauns tiek atklāts kā galvenais jaunstrāvnīku nodevējs. Par šo notikumu un Raiņa iecerēto lugu “Nodevējs” plaši rakstījusi nenogurstošā Raiņa pētniece Gundega Grīnuma pētījumā “Es vairāk negribu — tik taisnību” krājumā “Rainis radošo meklējumu spogulī”. Kaut arī visā šajā jezgā galvenā loma ir J. Jansonam-Braunam, dziļā taisnība ir G. Grīnumai, kura rakstīja: “Katrā ziņā tieši Resnā klātbūtne, nevis viņa marionetes Jansona naivi viltīgās, patmīlīgās izdarības “Nodevēja” projektā uzvedī nojausmu par kādu pie apvāršņa jau milztošu, melnu un drausmīgu ēnu, kuras tuvošanās pasaulei draud ar globāla mēroga asinsizliešanu, postu un iznīcību.”¹¹ Protams, nevajadzētu arī vienkāršoti vērtēt Stučkas lomu jaunstrāvnīku sagrāvē. 19. gs. beigās neviens jaunstrāvnīks nebija profesionāli sagatavots pratināšanām cariskajā žandarmērijā, un lielā mērā visu izšķīra katra cilvēka personība. Ļoti zīmīga ir Raiņa vēstule J. Jansonam-Braunam 1913. g. 29. aprīlī no Čīrihes: “Tu biji ar savu draudzību pārgājis uz Pēteri, un pa daļai 1894. g. un visu 1895. g. pret mani no tās puses tika strādāts, lai atņemtu man redakciju un nodotu Pēterim, ko arī panāca. Toreiz vajadzēja mani pilnīgi iznīcināt, un arī 1897. g. Tavas liecības prāvā bij tikai turpinājums no šīs darbības.”¹²

Arī vēlāk šī jaunstrāvnīku sagrāves lieta vairākkārt uzplauksnīja. Te vietā atcerēties oficiālo Raiņa un Frīdriha Vesmaņa vēstuli laikraksta “Sociāldemokrāts” redakcijai 1920. g. 24. decembrī: ““Sociāldemokrāta” Nr. 293 ievietots profesora Baloža raksts pret Stučku, kura beigu daļā apgalvots, it kā Stučka būtu 1897. gadā sociālistu prāvā denuncējis biedrus ar nolūku panākt sev soda mikstināšanu.

Tas nav noticis, un sods, kādu Stučka dabūja, bij tāds pat kā citiem prāvas dalībniekiem.”¹³ Gods, kam gods, Stučka tūliņ 1921. g. janvāra sākumā publiski izteica atzinību Rainim, un tas kārtējo reizi rāda, cik uzmanīgi Padomju Krievijā sekoja līdzi Latvijas publikācijām: “Bet es tomēr nevaru palikt neizteicis savu atzinību bb. Rainim un Vesmanim. Jo sevišķi pirmajam, kura taisnības jūtas nepieļāva atstāt “Sociāldemokrāta” lasītāju priekšā šo sameloto traipekli kaut uz cilvēka, ar ko viņš ilgus gadus bijis šķirts cilvēks.”¹⁴ Jāatceras gan, ka ierašanās Latvijā no Šveices trimdas ievilka Raini publiskajā politiskajā dzīvē un LSDSP, un tāpēc dažas nianšes Raiņa attiecībās ar Stučku atspoguļo Raiņa — publiskas personas — stāju, ne dzejnieka slēptākās izjūtas.

Domājams, Rainim nebija īpašu ilūziju par boļševiku apvērsumu Krievijā 1917. g. novembrī un padomju varas pirmajiem soļiem, taču atsevišķi notikumi atklāj Raiņa subjektivitāti, garastāvokļa maiņas un alkas pēc nepiepildīta gandarijuma. Tas it spilgti redzams 1918. g. rudenī. Kad Dora 1918. g. 20. augustā informē Raini par viņam paredzēto īpašo vietu sabiedrisko zinātņu sociālistiskajā akadēmijā, Rainis izplūst mīlā pret Doru un Stučku: “Mani mīļie, dārgie, atkal atrastie, nu būs viss labi starp mums, un atgriežas atkal jaunība. Lai notiktu kas notikdams, lai mūsu domas kur un kā šķirtos, mūsu sirdis paliks kopā.”¹⁵ Jāpiemin gan, ka šī 1918. g. 19. un 21.–24. oktobrī rakstītā vēstule netika nosūtīta, tāpat kā nedaudz vēlāk 1918. g. 7. novembrī Stučkam adresētā vēstule, kur Rainis, atmetis naivo prieku par piedāvāto goda statusu, precīzi iezīmē Stučkas portretu: “Arī Tu, P.t.d., tātad ar visu Tavu neģēlību, arī Tu mīli latviešu tautu, lai Tu kā viņu vajā un medī, un vari, un gribi pat nokaut, un aiz lielas puisīša kaunības zoologiskajā dārzā vai muzejā Tu gribi ielikt savus latviešu paraugus nākotnei. [...] Tu man daudz sāpes esi darījis, ne ikreiz es Tevi sapratu, drīz es arī pats būtu beidzies

līdzī tautai. Bet nu neslēpies vairs, atklāj savu mīlu, lai var no kapa celties mūsu tauta un caur sociālismu dzīvot.”¹⁶

Nekas no Latvijas laimīgas dzīvošanas sociālismā neiznāca un, esmu pārliecināts, Rainim bija pietiekama informācija par Padomju Latviju 1919. g. Tas arī uzskatāms par galveno iemeslu, kāpēc Rainis neatsaucās oficiāliem un neoficiāliem Stučkas aicinājumiem atgriezties Latvijā. Vēstules gan atklāj iespējamus papildu šķēršļus — slimības, ceļa sarežģītību utt., tomēr Rainis nebija gatavs sagādāt Stučkam triumfu — sagaidīt diženo proletariāta dzejnieku Padomju Latvijā.

Kad publiski parādījās doma par Raiņa atgriešanos jau brīvajā, demokrātiskajā Latvijā, Stučka 1919. g. novembrī nāca klajā ar saviem iepriekšējiem centieniem atvilināt Raini uz Rīgu savas valdīšanas laikā: “Pirmajās dienās, kad mēs kāju minām Latvijā, es pirmā kārtā atminēju Raini. Bija runa mūsu starpā, kā viņam nākt pretim, lai viņš justos kā mājās Padomju Latvijā. Es caur Bernes sūtniecību aizsūtīju privātvēstuli un tanī pat laikā nelaiķis b. Āzis oficiālu, uz kurām atbildes nav dabūtas, un es pat nezinu, vai tās saņemtas.”¹⁷

Ar Stučkas mudinājumiem Rainim atgriezties cieši saistīta varbūtējā mūža pensijas piešķiršana Rainim un Aspazijai. Vēlāk, 1924. g. 21. maijā, laikrakstā “Latvis” parādījās īsa anonīma informācija: “Mūža pensija Rainim un Aspazijai. Kā vēsturnieks Dr. Hedenstrens atzīmē savā hronikā, 20. maijā 1919. g. P. Stučkas “valdība” piešķīrusi Rainim un Aspazijai Šveicē mūža pensiju un nolēmusi to izmaksāt ar pazīstamā madjāru komunistu Bela Kuna starpniecību, kurš toreiz valdīja Budapeštā.”¹⁸ Rūpīgi pārskatot “Latvijas Sociālistiskās Padomju Valdības Ziņotāju”, šādu lēmumu gan neatrast, vēl jo vairāk, divas dienas pirms Rīgas krišanas, turklāt Stučka jau 20. maija vakarā aizbrauca uz Maskavu. Zināmu skaidrību reizē ar demagoģisku piedāvājumu rod pats Stučka 1919. g. novembrī: “[...] tas bija

neilgi priekš Rīgas krišanas, — tika CK un Padomju Valdības kopējā sēdē spriests godināt mūsu dzejniekus Raini un Aspaziju ar Padomju Valdības mūža pensiju visaugstākajā apmērā, skaitot no 1918. g. 17. decembra. Mēs to līdz šim fiziski neesam spējuši izpildīt sakaru trūkuma dēļ, bet lēmums paliek spēkā, kamēr būs spēkā Padomju Valdība. Un no abiem lielajiem dzejniekiem atkarājas to pieņemt jeb nepieņemt.”¹⁹

Itin drīz — 1920. g. 13. janvārī — aizsākās Padomju Latvijas valdības likvidācijas process, un visi skaistie, oficiāli nepieņemtie lēmumi par Raiņa mūža pensiju palika skurstenī ierakstīti.

Stučkam ir vairāki raksti par Raini, bieži viņš izmantojis Raiņa dzeju citātos politiskos apcerējumos — vietā un nevietā. Diezgan plašs un savā ziņā objektīvs ir raksts ““Tomēr” — proletariāta dzejnieks”, kurš vairākos turpinājumos parādījās laikrakstā “Cīņas Biedrs” 1920. g. janvāra sākumā. Tajā Stučka aizstāv Raini pret Andreja Upīša niknajiem pārmetumiem Raiņa “Daugavas” publicēšanas sakarā. Ļoti zīmīga ir šāda Stučkas atziņa: “Vēl vienu vārdu personīgā lietā. Es sākumā uzsvēru, ka es runāju vienīgi par *dzejnieku* Raini un ne par cilvēku vai politiķi. Bet es baidos, ko tās nerakstītās avizes, kas vairāk izplatītas nekā drukātās, čukstēs par manām personīgām, veca drauga attiecībām ar Raini. Es, saprotams, kā draugs labprātīgi izpildītu to pašu pienākumu kā tagad. Bet tagad to raksta ne drauga roka. Pēc tiem veciem laikrakstu strīdiem, kuros es atklātību neesmu kavējis ne ar vienu vārdu, mēs *personīgi* ar Raini esam šķirti ļaudis. Bet es izpildu savu pilsoņa un biedra pienākumu.”²⁰

Acīmredzot tieši šis raksts, vēlāk nonācis Raiņa rokās, izraisīja dzejnieka jūtu uzplūdus. Vēstule Dorai 1921. g., rakstīta ne vēlāk par augustu: “Cik tas bij cilvēciski mīļi, ka viņš mani aizstāvēja atkal, tiešām tās baumas ir nepareizas. Ko nu mums kaunēties, labi mēs tomēr esam viens otram, vecu iesēdušos mīlu nevar nekā izplēst.”²¹

Patlaban grūti pateikt, cik no Padomju Krievijā publicētā nonācis Raiņa rokās. Iespējams, ka, pilnībā iepazīstoties ar Stučkas rakstīto, Rainim varbūt rastos dziļāks, izsvērtāks viedoklis par sava bijušā drauga sacīto. Vai Rainis detalizēti zināja Stučkas domas par Latvijas sociāldemokrātiem? Rainis, atgriezies Latvijā, iesaistījās LSDSP darbībā, un tūlīt, 1920. g. maijā, Stučka reaģēja stipri jūtīgi: "Jaunu faktu atnes mūsu lielā dzejnieka Raiņa atrašanās s.-d. Meņševiku kandidātu saraksta priekšgalā kā oficiāla izkārtne. Tas ir spēks, kas galvu pārāks par visu Latviju, bet — kā dzejnieks. Ar politiku viņš jau gadu desmitiem nav nodarbojies un arī 1905. gadā stāvēja politikā vairāk vai mazāk nomaļus. [...] Jo cik liels un ģeniāls cilvēks un dzejnieks arī nebūtu, ar vārdiem apvārdot saimniecisko sabrukumu un lielo šķiru naidu arī viņam nebūs iespējams! Un, ja Rainis tiešām grib politisku, tas ir, revolucionāru lomu spēlēt, tad viņam noteikti jāpagriežas uz kreiso pusi."²²

Bet ir viena zīmīga īpatnība. Kaut arī 20. gados Rainis retumis pa dažādiem aplinkus ceļiem nosūta pa vēstulei Dorai, arī abiem Stučkām, un tur var atrast pat kādas sadzīviskas atblāzmas no vecajām attiecībām, nepārprotami rodas izjūta kā pēc divu laulāto šķiršanās. Viss beidzies, ne tikai mīlestība, bet arī kaislīgie un niknie pārmetumi. Šķiet, abi lielie strīdnieki aizmirsuši viens otru. Tikai tad, kad Rainis 1929. g. 12. septembrī mirst, Stučka pēc piecām dienām publicē visumā cēlu rakstu, no kura divi citāti: "[...] mēs vairāk kā 30 gadus esam veduši pilnīgi šķirtu dzīvi, kurā Rainis man vairāk nekā jēlkāds ir pāri darījis, uz ko es atklātībā neesmu nekā reagējis. Es esmu atklāti asi nosodījis Raini kā politiķi, bet es vienmēr esmu no visas sirds cīnījies par dzejnieku Raini un gribu to darīt arī pie viņa kapa un pāri tam."²³ Un vēl: "Mēs viņu 1919. g. pasludinājām par Latvijas *Padomju* valsts stipendiātu. Mēs viņam to nespējam oficiāli pasludināt, kad mūsu

varu salauza. Pie kapa mums ir jānovērtē šī viņa dzīve."²⁴

Kādi var būt secinājumi, pētot Raiņa un Stučkas attiecību fenomenu? Šis nu ir retais piemērs, kad politisko un estētisko uzskatu atšķirības savijušās vienā neatšķetināmā karmolā ar personisko attiecību kāpumiem un kritumiem. Kur tiešām ir uzskatu pretējības, kur — Raiņa apzināti uzbūvēta atšķirīga garīgā pasaule, lai nebūtu atklāti jārūnā par personisko, grūti viennozīmīgi izspriest.

Raiņa lugas, lai cik būtu piesātinātas ar mitoloģiskiem, simboliskiem sižetiem un idejām, ir ļoti personiskas. Arī "Jāzeps un viņa brāļi". Atcerieties tekstu traģēdijas beigās:

Rubenss
Tāds mīlīgs puisīts bij!
Simons (Norūc.)
Tas nabadziņš!
Jāzeps (Piepeši iesaukdami.)
Lūk, lūk, tas vārds! Pēc tā es ilgojos
Jau visu mūžu, — nu tas nāk par vēlu!
Nu vārds tik vītis zieds, kas uzsprauts
kapā.

Es ilgojos to ziedu gūt vēl dzīvs,
Man visam mūžam būtu pieticis
Viens vārdiņš: mīļais puisīts! —
nu par vēlu

Šai manai dzīvei, šinī mīļā saulē,
Ko manas miesas jūt, ko redz šis acis!²⁵

Ne jau mūža pensiju vai stipendiju Rainis gaidīja no Stučkas, bet cilvēcisku piedošanas lūgumu. Tā arī nesagaidīja. Mūsu vēsturē paliek kārtējais divu spēcīgu, atšķirīgu personību nesaprašanās drūmais fenomens.

Avoti un piezīmes

- ¹ Rainis. *Kopotī raksti*. 19. sēj. Rīga: Zinātne, 1984. 131. lpp.
- ² Rainis. *Kopotī raksti*. 24. sēj. Rīga: Zinātne, 1986. 37. lpp.
- ³ Turpat.
- ⁴ Rainis. *Kopotī raksti*. 19. sēj. 219. lpp.
- ⁵ Rainis. *Kopotī raksti*. 20. sēj. Rīga: Zinātne, 1984. 110. lpp.

- ⁶ Turpat, 212.–213. lpp.
- ⁷ Rainis. *Kopotī raksti. 24. sēj.* Rīga: Zinātne, 1986. 790. lpp.
- ⁸ Rainis. *Kopotī raksti. 21. sēj.* Rīga: Zinātne, 1985. 104. lpp.
- ⁹ Rainis. *Kopotī raksti. 24. sēj.* 407. lpp.
- ¹⁰ Turpat, 453. lpp.
- ¹¹ Grīnuma G. “Es vairāk negribu — tik taisnību”. Grām.: *Rainis radošo meklējumu spoguļi*. Rīga: Zinātne, 2001. 125. lpp.
- ¹² Rainis. *Kopotī raksti. 22. sēj.* Rīga: Zinātne, 1985. 306. lpp.
- ¹³ Rainis. *Kopotī raksti. 23. sēj.* Rīga: Zinātne, 1986. 287. lpp.
- ¹⁴ Stučka P. Laipot vai tiešu ceļu iet? Grām.: Stučka P. *Rakstu izlase. 4. sēj.* Rīga: Avots, 1981. 74. lpp.
- ¹⁵ Rainis. *Kopotī raksti. 23. sēj.* 235. lpp.
- ¹⁶ Turpat, 239.–240. lpp.
- ¹⁷ Stučka P. Rainis kā proletariāta dzejnieks. Grām.: Stučka P. *Par padomju varu Latvijā*. Rīga: LVI, 1958. 472. lpp.
- ¹⁸ *Latvis*. 1924. 21. maijā. 1. lpp.
- ¹⁹ Stučka P. Rainis kā proletariāta dzejnieks. Grām.: Stučka P. *Par padomju varu Latvijā*. Rīga: LVI, 1958. 472.–473. lpp.
- ²⁰ Stučka P. “Tomēr” — proletariāta dzejnieks. Grām.: Stučka P. *Par padomju varu Latvijā*. Rīga: LVI, 1958. 529. lpp.
- ²¹ Rainis. *Kopotī raksti. 23. sēj.* 293. lpp.
- ²² Stučka P. Taktikas jautājums. Grām.: Stučka P. *Rakstu izlase. 3. sēj.* Rīga: Avots, 1980. 560.–561. lpp.
- ²³ Stučka P. Pie Raiņa kapa. Grām.: Stučka P. *Rakstu izlase. 7. sēj.* Rīga: Avots, 1984. 257. lpp.
- ²⁴ Turpat, 260. lpp.
- ²⁵ Rainis. *Kopotī raksti. 11. sēj.* Rīga: Zinātne, 1981. 262.–263. lpp.

RAINIS AND STUČKA: PHENOMENON OF RELATIONS

Valdis Rūmnieks

valdis.rumnieks@gmail.com

Summary

Keywords: *members of the New Current movement, exile, Social Democratic Party, lifetime pension, Fatty*

The paper briefly evaluates the relations between Rainis and Pēteris Stučka starting from their school years in the 1880s until Rainis' death in 1929, analysing to what extent the distinctions in the political and aesthetic views are at the basis of contradictions and conflicts between both the personalities, and to what extent the twists and turns in their personal relations were to blame.

These two men were totally opposite to each other. Rainis was a brilliant poet, maintainer of inner freedom and democracy, a fervent, unconfined thinker. Stučka was a highly experienced Marxist, the person responsible for establishment of concentration camps for “the improper ones” in Rīga, Zaķusala and Kundziņsala, in the spring of 1919, Justice Commissioner of the Soviet Russia. Are these two hostile worlds struggling against each other? The author tries to evaluate the phenomenon of relations between Rainis and Stučka.